

ARAB TILSHUNOSLIGI

Mirzaxodjayeva Mubina Jasur qizi

*ADCHTI, Ingliz tili filologiyasi o'qitish metodikasi
va tarjimashunoslik fakulteti 1-bosqich talabasi.*

Arab tilshunosligi — arab tili va uning tarixiy, strukturaviy, fonetik, grammatik va leksik xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganuvchi mustaqil lingvistik yo'nalishdir. Ushbu fan nafaqat arab tili tizimini, balki arab madaniyati, diniy manbalari, adabiy an'analari hamda arab olamining ijtimoiy taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyatini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Arab tili dunyodagi eng qadimiy va eng ko'p qo'llaniladigan tillardan biri bo'lib, uning lingvistik jihatdan chuqur o'rganilishi zamonaviy filologiya fanida alohida o'rin tutadi.

Arab tilshunosligining shakllanishi va tarixiy bosqichlari

Arab tilshunosligi islom paydo bo'lgan davrdan boshlab shakllanib, rivojlangan. Qur'on oyatlarining to'g'ri talaffuzi va ma'nosini tushuntirish zarurati arab grammatikasi, fonetikasi va leksikologiyasining shakllanishiga turtki bo'lgan. VIII–IX asrlarda Basra va Kufa ilmiy maktablari arab lingvistikasining asoschilaridan biri sifatida tanilgan bo'lib, ular orasida Sibavayh eng mashhurlaridan biridir. Uning “Al-Kitob” asari arab grammatika tizimining ilk mukammal ilmiy manbasi hisoblanadi. Arab tilshunosligining keyingi bosqichlarida Bag'dod maktabi ham muhim rol o'ynagan. Bu maktab nahv va sarf masalalariga yangicha yondashuvlarni kiritgan. O'rta asrlarda arab lingvistik merosi Andalusiya ilmiy markazlari orqali G'arbga yoyilib, keyingi yevropa tilshunosligi taraqqiyotiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Arab fonetikasi va fonologiyasi

Arab tilining fonetik tizimi juda boy va o'ziga xosdir. Unda boshqa tillarda kam uchraydigan farqlanishi qiyin bo'lgan qator fonemalar mavjud. Arab tilidagi tovushlar asosan halqum, til orqa qismi, lab va tanglay yordamida hosil qilinadi. Undoshlarning jarangli va jarangsizligi, shuningdek, talaffuz o'rni ma'nolarni keskin farqlab turadi. Masalan, ‘ع’ (ayn) va ‘ء’ (hamza) tovushlari ko'plab o'rganuvchilar uchun murakkab sanaladi. Arab unli tovushlari ham o'zga tillardan farqli o'laroq, qisqa va cho'zma variantlarga ega. Bu cho'ziqlik ba'zan so'zning grammatik shaklini o'zgartiradi, ba'zan esa ma'no farqlanishini yuzaga keltiradi. Shu sabab arab fonetikasi arab tilini o'rganishda eng muhim bosqichlardan biri sanaladi.

Arab grammatikasi: nahv va sarf

Arab grammatikasi asosan ikki yirik bo'limdan iborat: nahv — sintaksis, sarf esa morfologiyaga to'g'ri keladi.

****Nahv (sintaksis)**** — gap tuzilishi, soʻzlarning iʻrob holati, ularning grammatik vazifalari va sintaktik munosabatlarini oʻrganadi. Arab tilida soʻzlarning gapdagi oʻrni maʼnoni aniq belgilashda muhim rol oʻynaydi. Iʻrob esa soʻzning vazifasiga koʻra oʻzgaradigan ohang yoki harf boʻlib, arab grammatikasining eng qiyin jihatlaridan biridir.

****Sarf (morfologiya)**** — soʻzlarning ildiz asosidagi tuzilishi, soʻz yasash tizimi, feʼllarning shaxslarga koʻra oʻzgarishi, zamonlar tizimi va boshqa morfologik jarayonlarni oʻrganadi. Arab tili ildizlar tizimiga asoslangan boʻlib, uch harfdan iborat ildizlardan yuzlab soʻz yasash mumkin. Bu esa tilning leksik imkoniyatlarini nihoyatda kengaytiradi.

Arab leksikologiyasi va semantikasi

Arab tili dunyodagi eng boy lugʻatlardan biriga ega. Soʻz yasashning ildiz tizimi arab tilidagi sinonimiya, antonimiya va polisemiyaning keng rivojlanishiga imkon bergan. Klassik arab adabiyotida bir maʼno uchun oʻnlab soʻzlarning mavjudligi tilning boyligini koʻrsatadi.

Arab semantikasi esa soʻz maʼnolarining tarixiy oʻzgarishi, kontekstual talqin, majoziy va badiiy maʼnolar, balogʻat ilmi kabi jihatlarni qamrab oladi. Balogʻat ilmi nutq ravonligi, fasohat, badiiylilik va bayon sanʼatini oʻrganuvchi qadimiy ilm sanaladi.

Arab yozuvi va grafika tizimi

Arab yozuvi Nabatiy yozuvi asosida shakllangan boʻlib, hozirgi arab alifbosi 28 harfdan iborat. Harflarning soʻz boshida, oʻrtasida va oxirida turlicha yozilishi arab grafikasining asosiy xususiyatlaridan biridir. Shuningdek, arab yozuvi oʻngdan chapga qarab yoziladi.

Kaligrafiya — arab madaniyatidagi eng yuksak sanʼat turlaridan biri boʻlib, kufiy, nasx, diroviiy, suls kabi yozuv uslublari tarix davomida shakllangan.

Arab tilining zamonaviy rivoji

Hozirgi kunda arab tili 25 dan ortiq mamlakatning rasmiy tili boʻlib, BMTning ham rasmiy tillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy arab adabiy tili (Fusha) barcha arab davlatlari uchun umumiy boʻlib xizmat qiladi, ammo har bir mintaqada mahalliy shevalar — lahjalar keng qoʻllaniladi.

Zamonaviy arab lingvistikasi quyidagi yoʻnalishlarda rivojlanmoqda:

- kompyuter lingvistikasi va arab korpuslari;
- tarjima nazariyasi;
- dialektologiya;
- arab tilini oʻqitish metodikasi;
- kognitiv va funksional tilshunoslik yoʻnalishlari.

XULOSA

Arab tilshunosligi qadimiy va zamonaviy ilmiy an'analarni o'zida mujassam etgan keng qamrovli soha hisoblanadi. Bu fan arab tilining fonetik, grammatik, leksik, semantik, tarixiy va ijtimoiy jihatlarini chuqur o'rgangan holda, uning madaniy va ilmiy merosini zamonaviy tadqiqotchilarga yetkazadi. Arab tilini chuqur o'rganish nafaqat lingvistik bilimlarni, balki Sharq madaniyati, diniy manbalari va ilmiy merosini kengroq tushunishga yordam beradi.

